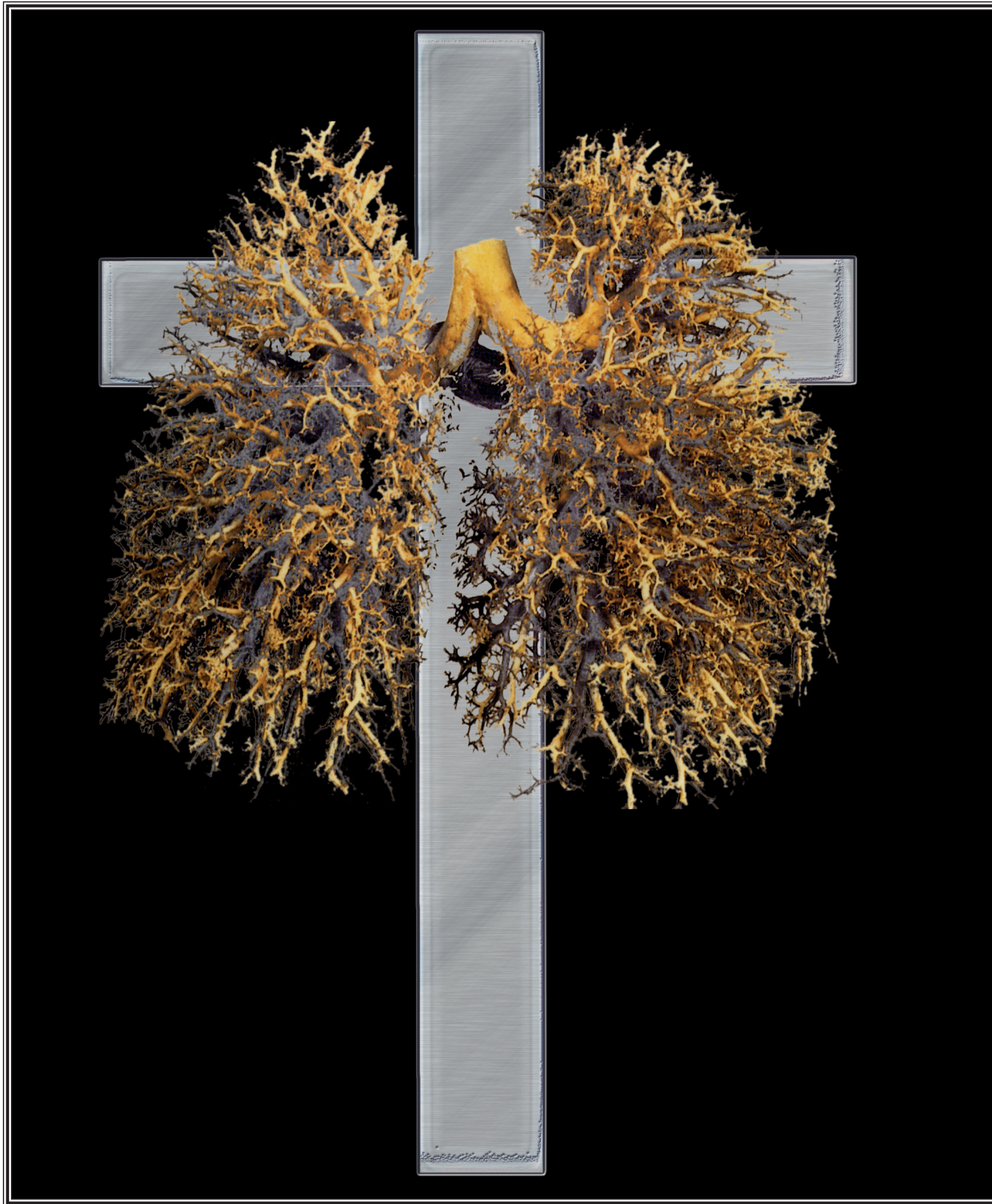

L'ESPÈCIE MÍSTICA

MONOGRÀFIC

DÉU NO EXISTEIX (P < 0,05)

REFLEXIONS ENTORN DEL LLIBRE «EL MIRATGE DE DÉU» DE RICHARD DAWKINS

Enrique Font

No és suficient d'admirar la bellesa d'un jardí sense haver de creure que a més hi ha fades davall d'ell?

DOUGLAS ADAMS

Durant molts anys els científics han estat objecte de les crítiques i els atacs (més o menys virulents depenent de l'època i del lloc) dels creacionistes i d'altres fonamentalistes religiosos. Però alguna cosa està canviant. Alguns científics han decidit passar a l'ofensiva i contraatacar el fanatisme religiós en el seu propi terreny. Recentment, el cosmòleg Victor Stenger, el neurobiòleg Sam Harris, l'antropòleg Pascal Boyer, el biòleg David Sloan Wilson o el filòsof Daniel Dennett, entre altres, han escrit llibres en què examinen el fenomen religiós des d'una perspectiva científica. L'última contribució a aquest florent gènere literari és *The God Delusion* (*El espejismo de Dios*, Espasa Calpe, 2007) en què el biòleg evolucionista Richard Dawkins ofereix un potent i ben articulat al·legat en contra de la fe religiosa. Dawkins, que ostenta el curiós títol de Charles Simonyi Professor for the Public Understanding of Science a la Universitat d'Oxford, és un ardent defensor de la ciència i de la racionalitat i un brillant polemista. La seua labor com a divulgador és àmpliament coneguda, especialment pel seu arxifamós i controvertit *The Selfish Gen* (*El gen egoista*, Salvat, 2000), considerat com un dels millors llibres de divulgació científica de tots els temps. No menys coneguda és la seua faceta com a ateu militant i bel·ligerant que ha participat en multitud de debats en què ha exposat les seues idees sobre la relació entre ciència i religió.

■ UNA APOSTA PER L'ATEISME

Han passat més de trenta anys des de la publicació de *The Selfish Gen* (Dawkins va complir 65 l'any passat),

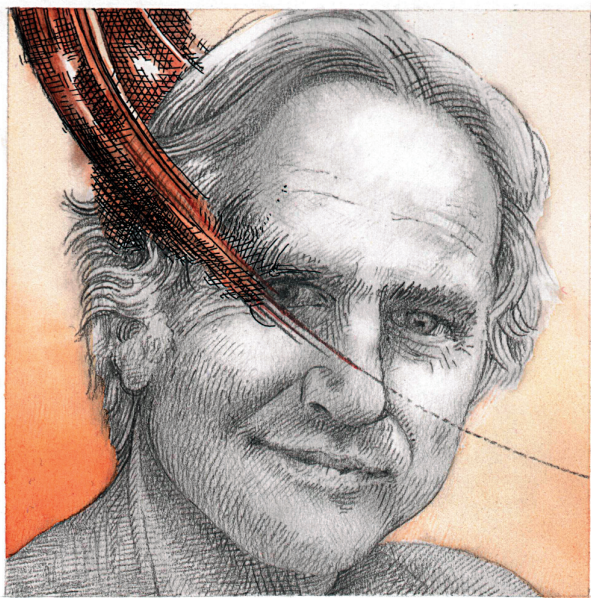
però amb *The God Delusion* el seu autor ha tornat a situar-se a l'ull de l'huracà. Com a bestreta a la publicació del llibre, la BBC va emetre a principi de 2006 un documental, escrit i presentat pel mateix Dawkins, titulat *Root of all evil?* Tant el documental com el llibre han estat objecte de nombrosos comentaris i han convertit el seu autor en un dels personatges més sol·licitats en programes de ràdio i televisió a banda i banda de l'Atlàntic (algunes de les seues entrevistes i conferències són accessibles a través de YouTube o de la mateixa pàgina web de Dawkins en <http://richarddawkins.net/>). Fins i tot ha aparegut ja un llibre irònicament titulat *The Dawkins Delusion*, en què el teòleg Alister McGrath intenta rebatre (sense èxit) els arguments de Dawkins.

En *The God Delusion* Dawkins aplica sense pietat el corró del racionalisme al fenomen religiós. El títol fa referència a una de les tesis centrals del llibre: la idea d'un Déu sobrenatural és una mentida, un engany, mera ficció, una fantasia, una quimera, un producte de la imaginació... A més, per a Dawkins la idea de Déu és més que una simple mentida: és una mentida perniciososa. Dawkins confessa sentir-se incòmode amb el títol que la BBC li va imposar

per al seu documental i que clarament identifica la religió amb l'arrel de tots els mals. No obstant això, ja des de la primera pàgina de *The God Delusion*, Dawkins ens invita a imaginar, com va fer en el seu dia John Lennon, un món sense religió, i molt especialment un món en què no es cometen abusos i injustícies en nom de la creença religiosa de torn. Dawkins escriu fonamentalment per a aquelles persones que poden sentir-se insatisfetes amb la religió en què han estat educades, però que potser no s'han plantejat mai l'ateisme com una alternativa. Els seus arguments van principalment dirigits als seguidors de les tres grans religions mono-teistes, però també té reflexions per a deistes, panteis-

**«EL BIÒLEG EVOLUCIONISTA
RICHARD DAWKINS OFEREIX
UN POTENT I BEN ARTICULAT
AL·LEGAT EN CONTRA
DE LA FE RELIGIOSA»**

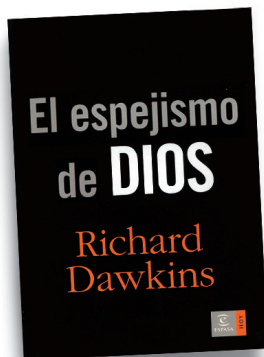

© Manuel Boix

tes i agnòstics (aquests últims en les seues distintes varietats). És clar que Dawkins ha iniciat una croada i no sembla disposat a fer presoners.

The God Delusion no és un llibre irreverent, encara que el seu autor no estalvia qualificatius a l'hora de caracteritzar el déu de l'Antic Testament, que descriu com un personatge misogin, gelós, obsessionat pel control, homòfob, venjatiu, racista, sexista, genocida, megalòman, sadomasoquista... Als qui es puguen sentir ofesos per alguna de les seues afirmacions, Dawkins els exhorta a reflexionar sobre el tremend (i en gran mesura immerescut) respecte que la societat en general professa a les creences religioses. Podem opinar sobre el temps, la política o els impostos, però no sobre l'obligació de respectar el descans del sàbat, la virginitat de Maria, o qualsevol altre assumpte que es considere que correspon a l'àmbit de la religió. Opinions o comportaments que d'una altra manera podrien fer-nos acabar al psiquiàtric o a la comissaria gaudeixen, no obstant això, d'una inusitada tolerància quan la religió els ofereix una coartada. Alguns grups cristians, per exemple, s'oposen a les lleis en contra de la discriminació argumentant que atempten contra la seua llibertat de religió. Dawkins cita

«LA TESI CENTRAL DE "THE GOD DELUSION" ÉS QUE LA IDEA D'UN DÉU SOBRENATURAL ÉS UNA MENTIDA, UN PRODUCTE DE LA IMAGINACIÓ»

el cas recent d'una sentència d'un tribunal dels Estats Units que autoritza un adolescent a portar al seu institut una samarreta amb la inscripció següent: «L'homosexualitat és un pecat, l'Islam és una mentida, l'avortament és un assassinat. Alguns assumptes simplement no admeten dubte» (en l'original «*some issues are just black and white*»).

Però Dawkins és un científic, com alguns crítics s'han afanyat a assenyalar, i ciència i religió s'ocupen d'assumptes ben distintos. De fet, molts intel·lectuals i científics de renom han intentat, potser per cortesia, mantenir un difícil equilibri amb la fe religiosa abraçant el que Dawkins denomina la doctrina dels «magisteris no solapants». En paraules del biòleg Stephen J. Gould «la ciència estudia com funciona el cel; la religió com arribar-hi». Però Dawkins afirma que ciència i religió aspiren en realitat a contestar les mateixes preguntes: l'origen de l'univers, per què estem aquí, el significat de la vida. És possible que la resposta a algunes preguntes realment interessants estiga més enllà de l'abast de la ciència (actual). Però, si la ciència no pot contestar aquestes preguntes, per què pensen alguns que la religió sí que pot fer-ho? Per què alguns científics (com Gould) són tan respectuosos amb les pretensions dels teòlegs sobre preguntes que en realitat els teòlegs no estan més capacitats que els mateixos científics per a contestar?

I, en tot cas, l'existència de Déu, d'un agent sobrenatural que va dissenyar l'univers i que, almenys en algunes versions, el manté i fins i tot hi intervé per mitjà de miracles, és una hipòtesi científica. Un univers creat i mantingut per una intel·ligència sobrenatural és (o hauria de ser) molt diferent d'un univers que no ho fóra. Una part no menyspreable de la població d'Amèrica del Nord creu fermament que la Terra té una antiguitat entorn de 6.000 anys. L'evidència científica, no obstant això, calcula l'edat del nostre planeta en 4.500 milions d'anys. Una diferència en absolut trivial (una enquesta recent va revelar que més del 50% dels nord-americans pensen que la història de Noè i la seua arca és certa en sentit literal). Com recentment recomanava Dawkins a un grup d'estudiants universitaris als Estats Units, «si el museu de la teua uni-

versitat exposa fòssils de dinosaure de 3.000 anys d'antiguitat potser hauries de plantejar-te canviar d'universitat».

És cert que la ciència no pot demostrar que Déu no existeix (com tampoc pot demostrar la inexistència de les fades, dels barrufets o dels angelets que s'emporten les dents dels nens). Però aquesta incapacitat no es tradueix, com alguns sostenen, en el fet que la probabilitat que Déu existesca és la mateixa que no existesca (i.e. 50%). És la fal·làcia, molt estesa, de creure que perquè no podem demostrar de manera concloent que una cosa existeix (o no existeix) això fa que la seua existència i la seua inexistència siguin equiprobables. El que verdaerament interessa no és si podem demostrar que Déu no existeix (que no podem) sinó si l'existència de Déu és probable. La doctrina dels magisteris no solapants de la ciència i la religió és relativament popular precisament perquè no hi ha cap evidència de l'existència de Déu. O potser algú pensa que si es descobriera algun tipus d'evidència científica que abonara l'existència de Déu els que ara defensen la independència de ciència i religió ho continuarien fent?

Dawkins conclou que l'existència de Déu és altament improbable i per justificar-ho comença analitzant els arguments clàssics que filòsofs i teòlegs han utilitzat per demostrar que existeix. Els arguments són sorprenentment febles, quasi puerils, i Dawkins no perd ocasió de criticar-los. Els tres grans arguments són l'argument ontològic, l'argument cosmològic i l'argument del disseny. L'argument ontològic afirma que Déu existeix per la seua mateixa naturalesa, ja que està dotat de totes les perfeccions, i existir és més perfecte que no existir; convençut? L'argument cosmològic estableix que el món físic que ara coneixem en algun moment degué no existir; però com que existeix, és necessari postular alguna entitat eterna i sobrenatural –Déu– responsable de la seua existència. L'argument cosmològic forma part de les cinc «proves» de Tomàs d'Aquino. Almenys tres d'aquestes proves, incloent-hi l'argument cosmològic, estan afectades pel mateix problema lògic, car, en proposar Déu com a creador, com a causa última, susciten una pregunta òbvia: i qui va crear Déu?

L'argument del disseny, l'última de les cinc proves de Tomàs d'Aquino, és l'únic que es continua plantejant

amb una certa freqüència. Hi ha almenys dues versions de l'argument del disseny: l'organísmica i la còsmica. Dawkins relata que, en la seua versió organísmica, l'argument del disseny va impressionar profundament el mateix Charles Darwin quan, d'estudiant a Cambridge, va llegir la *Teologia Natural* del reverend William Paley. En el seu llibre, Paley argumentava que, de la mateixa manera que si en passejar pel camp ens trobem un rellotge immediatament deduïm que ha estat concebut per un dissenyador intel·ligent (i.e. un rellotger), l'extraordinari disseny dels éssers vius hauria de portar-nos a concloure que són l'obra d'un dissenyador sobrenatural. Molts, especialment els defensors de la doctrina del «disseny intel·ligent», consideren que l'analogia del rellotger constitueix la prova definitiva i irrefutable de l'existència de Déu. Desgraciadament per a ells, fa molts anys que Darwin va demostrar que la complexitat i l'aparença de disseny en els éssers vius són el resultat de la selecció natural, no de l'acció divina.¹ Com Dawkins va expressar en un dels seus llibres de divulgació científica, *The Blind Watchmaker* (*El rellotger cec*, RBA Col·leccionables, 1993), «abans de Darwin no era possible ser un ateu intel·lectualment complet».

Però Darwin ens va proporcionar una alternativa convincent al «Déu ho va fer» amb què alguns resolen els seus dubtes existencials.

Els creacionistes intenten forçar una disjuntiva falsa: si alguna cosa no ha estat dissenyada deu ser resultat de l'atzar i, com que és altament improbable que l'atzar pugui donar lloc a una cosa tan complexa com un ésser viu, necessàriament ha d'existir un dissenyador/creador. Cap biòleg en el seu seny acceptaria l'atzar com a solució a aquest dilema, però l'autèntica alternativa a l'atzar no és el «disseny intel·ligent». Darwin va introduir una tercera via: l'extraordinària complexitat dels éssers vius alimenta una il·lusió de disseny deliberat, però és en realitat fruit d'un procés d'evolució acumulativa deguda a la supervivència diferencial (no aleatòria) de canvis hereditaris generats aleatòriament. L'argument del disseny no funciona perquè intenta explicar un succés estadísticament improbable (l'intricat disseny dels éssers vius) mitjançant un succés encara més improbable (l'existència d'un déu sobrenatural prou complex per a dissenyar éssers vius). Però, qui va dissenyar el disse-

«DAWKINS DESCRIU EL DÉU DE L'ANTIC TESTAMENT COM UN PERSONATGE MISOGIN, GELÓS, HOMÒFOB, VENJATIU, RACISTA...»

1. Encara que els filòsofs consideren que va ser Hume qui va demostrar que l'argument del disseny no és vàlid, els biòlegs atribueixen aquest mèrit a Darwin.

© Manuel Boix

nyador? Per resoldre l'enigma necessitem, utilitzant la terminologia del filòsof Daniel Dennett, una «grua» que ens permeta escalar en l'espai del disseny, des del punt més simple fins a l'exquisida complexitat biològica que observem pertot arreu. I l'evolució per selecció natural no sols és una solució enginyosa, parsimoniosa i elegant al problema del disseny. És l'única alternativa plausible a l'atzar que coneixem; l'única grua capaç d'eleva-nos, gradualment o a petits salts, fins a les altures requerides. L'aparença de disseny no és, per tant, més que això –mera aparença–, i en les mans adequades el principal argument dels creacionistes acaba convertint-se en la prova més convincent de la improbabilitat de l'existència de Déu.

La versió còsmica de l'argument del disseny té origen en l'observació que assenyalava que l'univers conegut sembla estar delicadament ajustat per permetre l'existència de vida (alguns hi afegirien intel·ligent). L'astrofísic Martin Rees esmenta sis constants fonamentals que, si adoptaren valors lleugerament diferents dels seus valors actuals, donarien lloc –per petita que fóra la diferència– a un univers radicalment diferent de l'univers que coneixem, i en qualsevol cas un univers inhòspit i incapaç d'albergar vida. Això ha estat utilitzat per

**«SEGONS DAWKINS, CIÈNCIA
I RELIGIÓ ASPIREN
EN REALTAT A CONTESTAR
LES MATEIXES PREGUNTES:
L'ORIGEN DE L'UNIVERS
I EL SIGNIFICAT DE LA VIDA»**

alguns com a demostració que ha d'existir algun tipus d'intel·ligència sobrenatural responsable de l'ajust, o fins i tot que l'univers ha estat dissenyat amb l'objectiu de generar observadors intel·ligents. Fa unes quantes dècades els cosmòlegs van formular el principi antròpic² precisament per recordar-nos que la nostra pròpia existència com a observadors imposa restriccions al tipus d'univers que podem observar. El principi antròpic no és, en si mateix, una explicació, però almenys hauria de mitigar la nostra sorpresa en ser informats que les condicions presents ara a la Terra són especialment adequades per a l'evolució de vida intel·ligent. Òbviament, ja que si no ho foren, senzillament no estariem aquí divagant sobre aquesta mena de qüestions... És curiós que alguns defensors de la religió opinen que el principi antròpic avala la seua causa en favor de l'existència de Déu. En realitat, com aclareix Dawkins, el principi antròpic és una alternativa a l'argument del disseny. La teoria de l'evolució explica el

disseny i les adaptacions dels organismes, però té molt poc a dir sobre l'origen de l'univers. Per aquest motiu hi ha un conflicte entre la teoria de l'evolució i la versió organísmica de l'argument del disseny, però no així amb la seua versió còsmica. No obstant això, Dawkins s'atreveix a pronosticar que potser en un futur no molt llunyà la cosmologia trobarà un principi explicatiu (universal) tan potent com la teoria de l'evolució ho és per a la biologia. A més, afegeix Dawkins, és possible que el dit principi explicatiu tinga molt en comú amb la teoria darwiniana.

lució ho és per a la biologia. A més, afegeix Dawkins, és possible que el dit principi explicatiu tinga molt en comú amb la teoria darwiniana.

■ UN SUBPRODUCTE ACCIDENTAL

Si realment en el fons tot és una ficció, un miratge, per què totes les cultures posseeixen algun tipus de religió, amb els seus rituals extravagants i sovint costosos en temps, energia i fins i tot vides humanes? Hi ha diverses hipòtesis que aspiren a explicar la ubiqüitat de la religió. Algunes d'elles són clarament darwinistes i cerquen el benefici o beneficis que directament o indirectament podrien haver obtingut aquells dels nostres avantpassats més proclius a la creença en un Déu sobrenatural. Dawkins, però, opina que les creences religioses no són (ni han estat mai) beneficioses des del

2. És interessant notar que el principi antròpic va ser en certa manera anticipat per Alfred Russel Wallace, el codescobridor, amb Darwin, del mecanisme de selecció natural.

punt de vista darwinian. Segons Dawkins, la religió no proporciona en si mateix cap benefici, sinó que és un subproducte accidental (i.e. no adaptatiu) d'alguna altra característica que sí que té (o va tenir en algun moment de la nostra història evolutiva) utilitat per a la nostra supervivència. La idea de la religió com a subproducte accidental no és enterament nova, però en mans de Dawkins dona lloc a alguns dels passatges més originals, suggeridors i entretinguts de tot el llibre. Encara que sembla més preocupat per l'argument general que pels detalls, Dawkins avança la hipòtesi que la religió podria ser un subproducte accidental de la propensió psicològica que tenen els xiquets de la nostra espècie a obeir els seus majors i a confiar en allò que els diuen.

Els biòlegs han descobert que els animals sovint es comporten basant-se en regles heurístiques que en anglès es denominen *rules of thumb* (regles del dit polze): receptes senzilles i de fàcil aplicació que proporcionen solucions aproximades a problemes complexos i que orienten la presa de decisions. Molts animals, per exemple, semblen seguir la regla «en una situació de conflicte, cedeix davant un adversari que et supere en grandària». Les regles heurístiques també són importants per al comportament humà. Una regla heurística que coneixen tots els estudiants de ciències estableix que per a un gran nombre de reaccions químiques la velocitat de reacció es duplica per cada deu graus centígrads d'increment en la temperatura. Molts refranys, proverbis i dites populars, com «on vages, fes el que veges», són en realitat regles heurístiques; el producte destil·lat, com deia Cervantes, «de l'experiència i especulació dels nostres antics savis». Les decisions que els animals prenen utilitzant regles heurístiques són les que, generalment, millor contribueixen a garantir-los la supervivència i reproducció. Però les regles heurístiques que permeten resoldre còmodament problemes quotidians són una arma de doble tall. Un mascle que s'aparella amb la femella més grossa que pot aconseguir generalment obté un avantatge (les femelles grosses solen ser més fecundes que les femelles petites) però corre el risc, si la zona en què viu és ocupada per diverses espècies semblants en aparença però de distinta grandària, de triar una femella d'una espècie diferent de la seua.

La selecció natural ha donat lloc a xiquets els cervells dels

«EL QUE VERDADERAMENT INTERESSA NO ÉS SI PODEM DEMOSTRAR QUE DÉU NO EXISTEIX SINÓ SI L'EXISTÈNCIA DE DÉU ÉS PROBABLE»

quals mostren una tendència a creure el que els diuen els seus pares, els ancians de la tribu o qualsevol altra figura d'autoritat. La regla heurística que semblen seguir és «obeeix els teus majors i confia cegament en la seua paraula, especialment quan adopten un to solemne i amenaçador». Aquesta credulitat és sens dubte adaptativa perquè permet que els xiquets eviten situacions de risc. Però la mateixa credulitat que afavoreix la seua supervivència en determinades circumstàncies fa els xiquets tremendament vulnerables a la infecció dels seus cervells per «virus mentals». La selecció natural no dissenya xiquets capaços de distingir entre idees bones i idees errònies. Els xiquets no poden saber que «no t'acostes al foc» és un bon consell, però que «sacrifica una cabra cada lluna plena» és en el millor dels casos una pèrdua de temps (i de cabres). Fem un pobre servei als nens quan els imposem (les nostres) creences religioses a una edat en què els seus cervells són extremadament vulnerables i no tenen defenses enfront d'idees potencialment pernicioses. Dawkins no té inconvenient a qualificar la situació de «maltractament», «abusos infantils» o «escàndol educatiu».

Encara que no tan amè i eloqüent com els llibres que Dawkins ha dedicat a altres assumptes més terrenals, *The God Delusion* és un llibre valent, estimulants, intel·ligentment construït i fins i tot divertit. Per més que, a pesar dels seus molts detractors, Dawkins escriu amb claredat, elegància i sentit de l'humor. No en va és, a més d'un dels intel·lectuals més destacats del nostre temps, un excel·lent i experimentat escriptor. Alguns l'han acusat de defensar l'ateisme amb la mateixa passió fonamentalista que despleguen els fanàtics religiosos que critica en el seu llibre. Però Dawkins és apassionat perquè l'evidència és meridianament clara, mentre que els fonamentalistes religiosos solen ser apassionats precisament pel motiu oposat (perquè ho han llegit en un llibre). *The God Delusion* és, en definitiva, un llibre que difícilment podrà deixar indiferent

cap lector. En convencerà alguns, n'ofendrà molts, però mereix ser llegit. Com algun comentarista excessivament entusiasta ha assenyalat, «si aquest llibre no canvia el món, estem fotuts!» ☺

«“THE GOD DELUSION” ÉS UN LLIBRE VALENT, ESTIMULANT, INTEL·LIGENTMENT CONSTRUÏT I FINS I TOT DIVERTIT»

Enrique Font. Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva. Universitat de València.